

Машарова Я. В.,*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та іноземної філології
Одеського національного технологічного університету***Карпінська Л. Л.,***викладач кафедри української та іноземної філології
Одеського національного технологічного університету***Безніс П. М.,***викладач кафедри української та іноземної філології
Одеського національного технологічного університету*

РОЛЬ МОВНО-ВИРАЖАЛЬНИХ ЗАСОБІВ У ПАТРІОТИЧНІЙ ЛІРИЦІ М. ВОРОНОГО ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ХУДОЖНЬОГО СТИЛЮ

Анотація. Об'єктом дослідження в статті є вірші М.Вороного «Осокорі», «Старе місто», «За Україну», «Весна року 1926», «Коли ти любиш рідний край». Це твори, що належать до соціальної патріотичної лірики поета. Тема батьківщини проходить через усю його творчість. Для кращого розуміння літературного твору потрібний його лінгвістичний аналіз. У статті розглянуто низку стилістичних прийомів властивих поетичним творам М.Вороного. Увага зосереджена на функціях стилістичних засобів, особливостях їх використання і на створенні словесних художніх образів. У ході аналізу виділено смислові ланцюжки ключових слів в творах, розкрито зміст окремих метафор та ідейний зміст віршів. Виділено найчастіші стилістичні прийоми автора, визначено роль індивідуально авторських неологізмів. У статті показано, як протягом творчого шляху в залежності від політичної обстановки в країні у поета змінювалося сприйняття батьківщини, і як це змінювало його індивідуальний авторський стиль. Зазначено, що в українській літературі М.Вороний вважається провісником стилю модерн, але він не був модерністом. Значення терміна «модерн» відрізняється від близькозвучного йому терміна «модернізм». Обидва ці поняття прийшли в літературознавство зі сфери образотворчих мистецтв, де між ними існують чіткі відмінності. У статті розкрито вихідні значення обох термінів, як приклади наведено імена художників і письменників, представників цих двох напрямів у мистецтві. У статті висвітлено окремі факти з біографії М.Вороного, через які його творчість тривалий час залишалася в тіні, а ім'я не згадувалося на сторінках підручників. Показано еволюцію від модернової поезії М.Вороного до поезії соціалістичного реалізму. Вказано на важливість і актуальність поезії автора на сучасному етапі. Популярною військовою піснею став вірш «За Україну». На сучасних прапорах збройних сил України золотистим кольором вишитий девіз із твору М.Вороного: «За Україну, за її волю».

Ключові слова: метафора, епітет, порівняння, антитеза, модерн, звернення.

Постановка проблеми. Микола Вороний, яскравий український поет, був розстріляний 1938 року на Одещині за зви-

нуванням у контрреволюційній діяльності та зраді батьківщини. Проте сталінська влада, настільки рішуча і швидка на розправу, виявилася дуже боязливою та сором'язливою на визнання своєї каральної діяльності. Факт вбивства поета ретельно приховувався протягом десятків років. Його твори вилучили з бібліотек, а у підручниках української літератури його ім'я згадувалося лише мимохідь. Автори книг писали, що М.Вороний помер в 1940 року від хвороби без вказівки точного місця смерті. Лише в 1992 р., коли було відкрито архіви НКВС, стала відома страшна правда. Роком раніше, в 1937 році, загинув син Микола Вороного, поет Марк Вороний. Його засудили на 8 років позбавлення волі як зрадника і класового ворога за спробу захистити свого батька, та відправили на Соловки відбувати покарання. Але невдовзі вирок йому замінили на розстріл. [1, с. 88]

Інтерес до творчості Миколи Вороного різко зріс після проголошення незалежності України, і його ім'я, яке довгі роки майже ніде не згадувалося, зараз повертається до української літератури. О. І. Білецький зазначав, що його поезія є «явищем високої художньої цінності» [2, с. 599]. У грудні 2021 року відзначали 150 років від дня народження поета. До цієї дати вийшли різноманітні збірки його віршів. Однією з центральних тем поезії М.Вороного була тема батьківщини. Для більш повного розуміння теми твору та декодування тексту необхідний його стилістичний аналіз, який дозволяє краще розкрити задум автора та виявити особливості авторського ідеостилу.

Метою статті є

- лінгвістичний аналіз віршів соціально-патріотичної тематики М.Вороного.
- виявлення його основних стилістичних прийомів та розкрити їх функції.
- виявлення змін у ідеостилі поета.
- розмежування значень термінів модерн та модернізм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. С. В. Осяк у статті «Жанрово-стильове новаторство у творчості Миколи Вороного», виявила деякі стилістичні особливості його поезії у різних віршах.

Шульга Я.В. у своїй статті, присвяченій творчості М.Вороного, розкрила роль поета у розвитку нового літературного естетичного спрямування.

Шевель Т.О. акцентувала увагу на властивий творам М.Вороного ефонії та її особливостям.

Однак згадані автори не ставили мети окремого лінгвістичного аналізу віршів з патріотичної тематики, яка займає центральне місце у творчості поета.

Виклад основного матеріалу. В українській літературі М.Вороний традиційно вважається виразником стилю модерну [3, с. 324]. Але автори низки статей часто називають його модерністом. Це не зовсім коректно. Тут необхідно розділяти значення двох співзвучних термінів, які перейшли в літературу із галузі образотворчого мистецтва. Модернізм – це синонім авангардизму, він заперечує досягнення всіх попередніх художніх уявлень, і включає такі течії, як кубізм, експресіонізм, фовізм, дадаїзм, то що. Модерністи шукають нові способи відображення дійсності та виражають її у спрощених або деформованих формах. Як приклади, з представників українського модернізму можна навести художника Казимира Малевича, поетеса Раїсу Троянкеру, письменників Дмитра Бузька та Леоніда Скрипника, з європейської літератури – Марселя Пруста, Франца Кафку.

Модерн ближче до поняття естетизму та декоративності. Він також займається пошуком нових виражальних засобів, але не заперечує, а переосмислює попередні художні стилі. Його мета – створення витонченої краси. Одним із найвідоміших європейських художників модерну є Альфонс Муха, Густав Клімт, письменник Оскар Вальд. Серед українців виділяються художники Федір Кричевський, Михайло Жук, у літературі найвідоміші письменник Михайло Коцюбинський, поети Микола Вороний та Олександр Олесь. В літературному модерну часто використовуються символи, барвисті метафори та романтичні образи, у поезії значна роль належить мелодики та ефонії. [4, с. 31]

У поезії М.Вороного протягом усього його творчого шляху домінує патріотична лірика. Тема батьківщини розкривається у циклі віршів «Осокорі». Поет написав його під час своїх поїздок з театральною трупкою по різних містах. Старі дерева навіюють авторові спогади про рідний край. Для створення яскравої образності та величчя вікових осокор автор використовує персоніфікацію, низку епітетів «...*вигляд сумовитий, мовчазно-гордовитий*» та звернення підсилені метафорою

«Осокорі, осокорі,

Ставні, широкополі...

Ваш образ, велетні старі —

Зразок моєї долі». [5, с. 67]

Прийомом звуконаслідування поет передається шелест їхнього листя.

«Тихо-тихо колихають

Буйні голови старі

І зітхають сумовито...» [5, с. 67]

Ключові слова у циклі віршів: осокорі, сум, спомини, шкода». Меланхолійний настрій автора і його душевна самотність зображені епітетами та прийомом порівняння з хмарою й одинокою чайкою.

«Наче хмара, полягає

Сум на серце наболіле,

І воно, посиротіле,

Мов та чайка проквіляє» [5, с. 68]

Також до соціальної патріотичної лірики належить вірш «Старе місто». Вірш було написано 1912 р., у розпал реакційної царської політики. В 1912 року, на притоці річки Лени, стався розстріл тритисячного натовпу робітників, того ж року помер український композитор М.Лисенко. Зображене у вірші старе місто оповите густою туманною імлою, і ланцюжок тематичних слів у творі: тумани, імла, хмари. Для створення похмурої картини автор виділив іменник тумани епітетами *сонні, монотонні*. Величезну масу і тяжкість хмар, що нависають, передає метафора *«завис олив'янь, імлистий тягар»*, він *«і давить, і тисне»*, а сповільнений рух хмар зображений словами: *тануть, пливуть, гойдаються*. Порівняння *«Німів перегонна отара»* посилює візуальний образ. Далі над зануреним у густу імлу містом виникає грандіозна примарна постать українського козака зі схиленою головою, яка асоціюється у поета із яскравими історичними подіями з минулого України. Козак *«Немов Остриця або Святослав»* [5, с. 14]. Зовнішність його передається іменником *«дідуган»*, епітетом *величезний* та повтором прикметників *«старезний, старезний»* з вживанням суфікса збільшеності – *езн*. Таким чином, автор метафорично створює символ українського народу і прийомом градацією акцентує його силу.

Щось ніби знайоме в тім образі є —

Завзяте, міцне, бунтівниче...

Щось інше на вигляд, а рідне, своє...

Лице робітнице!» [5, с. 15].

Для зображення потворних кам'яних стін міста, які повністю покриті туманом, використовується метафора, посилена порівнянням.

«У млі потопаять дома, димарі,

Як витвори злої омани» [5, с. 15].

Похмура картина важкого туману викликає в автора відчуття пригніченості.

Одним із найвідоміших творів М.Вороного стала поема «Євшан-зілля». Її зміст був навіяний старовинною легендою про незвичайну траву, яка нагадала юнакові про батьківщину. Яскравий спогад спонукав його повернутися до рідного краю. Основну думку своєї поеми поет висловив у рядках за допомогою антитези:

«в ріднім краї милім» і *«в землі чужій, ворожій»*; *«Полягти кістками, сконати»* та *«В славі й шані пробувати»*.

«Краще в ріднім краї милім

Полягти кістками, сконати,

Ніж в землі чужій, ворожій

В славі й шані пробувати!» [5, с. 13].

У поемі «Євшан-зілля», циклі «Осокорі», вірші «Старе місто» М.Вороний звертається до пам'яті про минулі події та за допомогою символів висловлює ідею батьківщини. Старі осокорі та трава Євшан-Зілля – це символи рідної землі.

Зі стилістичних прийомів у згаданих творах найвищу частотність мають порівняння та тропи. У тексті значно переважають іменники.

Значно пізніше, 1917 року, натхненний лютневою революцією, М.Вороний написав вірш «За Україну». Воно звучить у ритмі маршу, у ньому різко змінюються тон та настрої. На початку та наприкінці вірша за допомогою звернень поет висловлює енергійні заклики до колективу.

«За Україну з огнем завзяття

Рушаймо, браття, всі вперед!»

.....
*«Вперед же, браття! Наш прапор має,
 І сонце сяє нам в очах!»* [6, с. 56]

Патетичне звернення «О, Україно! О, рідна Ненько!» відображає урочистий настрій та схвилований стан автора. Розгорнутою антитезою у поєднанні з метафорою підкреслюється соціальний перелом, що стався у житті народу.

*«З-під ярем, із тюрем,
 Де був гніт, ми йдемо на вільний світ!»* [6, с. 56]

Швидкий темп патріотичного маршу і схвилованість поета передається номінативними реченнями та безсполучниковим зв'язком.

*«Дружний тиск, зброї блиск,
 В серці гнів і з ним свободний спів»* [6, с. 56]

У тексті вірша є тематичний ланцюжок: *вогнем, світ, сонце, блиск*. Щоб донести основну думку твору та свою мету, М.Вороний виділяє рефреном гасла, які звучать у строю.

*«За Україну, за її долю,
 За честь і волю, за народ!»* [6, с. 56]

У цьому творі М.Вороний не використовує ні символів, ні стилістичних порівнянь. Найчастіше використовуються тропи і асиндетон – безсполучниковий зв'язок, який надає віршу стрімкість та емоційну напругу [7, с. 215]. Переважають лаконічні окличні речення.

В 1926 року М.Вороний написав ще один вірш на схожу тему, «Весна року 1926». У ньому він розповів про першотравневу демонстрацію, яка вразила його уяву. Вірш написано від першої особи, що дозволяє читачеві побачити картину свята очима автора. Звуковий та динамічний образ колони людей створюють номінативні речення з безсполучниковим зв'язком.

«Музики, співи, жарти, сміх...» [6, с. 73]

Далі зображується зорова картина. Її динамізм досягається дієсловами на початку речення. «Початок і кінець речення – це ті позиції, в яких слово найпомітніше, бо вимовляється воно з особливою, посиленою інтонацією. Саме на нього падає логічний наголос» [7, с. 179]

*«Гуде, хвилюється навала
 Робітників товаришів.»* [6, с. 73]

Для зорового образу величезного людського потоку з червоними прапорами також використовується метафора «*Червоне море прапорів*» та словосполучення «*натовп тисячоголовий*». Це індивідуально авторський неологізм, яким поет прагне намалювати навколишнє оточення так, як він бачить її сам і відобразити свої особисті враження. [8, с. 173] Для передачі незвичного відчуття у новій незнайомій обстановці травневого свята серед маси людей, що рухається, М.Вороний використовує ще один авторський неологізм:

*«І я в юрбі – син марнотравний,
 Що повернувся до своїх»* [6, с. 73]

У натовпі лунає спів Інтернаціоналу. Щоб висловити емоційне піднесення, яке викликали в нього почуті слова та мелодія, поет порівнює звучання пісні з гуркотом могутнього весняного потоку води. Його міць передається дієсловом *бурхає*:

*«Немов потоки буйноводні,
 Бурхає пролетарський спів»* [6, с. 73]

Навколо йде багато молодих людей. Автор акцентує увагу на виразі їхніх облич і підкреслює це прийомом градації.

*«І я дивлюсь любовно в очі –
 Щасливі, п'яні без вина –*

*В оці хлоп'ячі і дівочі,
 Де сяє радістю весна»* [6, с. 73]

Ключовим словом є слово «весна», і з нього починається вірш. У підтексті твору воно набуває багатозначності. Це і пора року, і зародження світлої надії на оновлення та покращення життя у новій, «*червоно молодій*» Україні й щастя молодих людей.

У творі М.Вороний використовує авторські неологізми та епітети *червоний, пролетарський, величне, щасливі*.

У іншому вірші, «Коли любиш рідний край», поет викладає кредо патріота, звертаючись до молодого покоління. Для впливу на читача використовуються спонукальні окличні речення. Щоб висловити своє філософське уявлення і погляди на свободу, щастя, устої життя, поет вживає антитезу, в якій протиставляє стан війни та рабства вільному мирному життю. За допомогою метафор в антитезі створюються лаконічні візуальні образи.

*«Що гук війни, вогонь Перуна –
 Дочасні, як і свист бича,*

*І щастя дасть не блиск меча,
 А вільна школа і трибуна»*, [6, с. 81]

«Трибуна» – це метафора свободи слова, «*вільна школа*» означає можливість освіти для всіх людей.

Ідеал патріота у М.Вороного нерозривно пов'язан з любов'ю до рідної мови. Архаїчною дієслівною формою «*надає*», метафоричною заміною слова «любов» архаїчним словосполученням «*Чуття святого*», та метафорою «*...лицем краси, І визволення, і любові*» досягається піднесений стиль строфи.

*«Коли в огонь живої мови
 Чуття святого надає,
 То станеш лицарем краси,
 І визволення, і любові.»* [6, с. 81]

Головна думка вірша розкривається у заключних рядках

*«За честь і правду все віддай,
 Коли ти любиш рідний край»* [6; 81]

У цьому вірші дієслова за кількістю зрівнялися з іменниками. Широко використовуються звернення. Метафори стають більш ємними. Щоб висловити свої переконання, автор частіше вдається до антитез, вживання дієслів у наказовому способі.

Нове бачення та сприйняття батьківщини у поета зумовило зміни у його ідеостилі. У віршах «Весна року 1926», «За Україну» М.Вороний відображає конкретні події, в яких він не пасивний спостерігач, а безпосередній учасник. У творах виражена щира віра у визволення країни, звернення до молодого покоління, заклик до активних дій, боротьби за демократичні ідеали. Тон віршів лаконічний і життєстверджуючий. Вірші забарвлені романтикою революції. Це все ознаки стилю соціалістичного реалізму та відхід від модерну.

Висновки. Повною мірою соціалістичний реалізм виявився в українській літературі в 30-ті роки минулого століття та був пов'язаний з іменами таких українських поетів, як П.Тичина, М.Рильський, В.Сосюра. Проте зародився соціалістичний реалізм значно раніше, у поезії М.Вороного. Творчість М.Вороного не можна повністю вкласти у канони модерну. Воно набагато ширше і багатогранніше. Письменник збагатив українську поезію новими образами, оригінальним стилем та своєрідною естетикою. Ряд його віршів залишаються актуальними і набувають нового сенсу у наші часи. На сучасних бойових прапорах збройних сил України золотистим кольором вишитий девіз із вірша М.Вороного «За Україну, за її волю».

У подальшому аналізі лірики М.Вороного перспективно дослідити значення різних символів у його поезії. Наприклад, вірші «Зоряне небо», «Венера», «Вега» містять астральні символи. Ряд віршів присвячені темі моря. У деяких творах автор використовує рослинні символи. Декодувати символи та розкрити зміст окремих метафор можна за допомогою вивчення фактів біографії поета, зіставляючи їх із паралельно написаними віршами, та лінгвістично аналізуючи твори.

Література:

1. Історія української культури (XX століття) : ілюстрована хрестоматія. Ч. 2. за заг. ред. Ю. С. Сабадаш. К.: Ліра, 2022. 292 с. 60-159.
2. Білецький О. Збірник праць: у 5 т. К., 1965. Т. 2. 680 С.
3. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. К.: Либідь, 1999. 448 с.
4. Годж С. Коротка історія мистецтва. Львів: Видавництво Старого Лева, 2022. 224 с.
5. Вороний М. Євшан-зілля. К., 2010. 160 с.
6. Вороний М. Твори. К.: Дніпро, 1989. 687 с.
7. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. Київ: Вища шк., 1987
8. Дудик П.С. Стилiстика української мови: Навчальний посiбник. К.: Академiя, 2005. 368 с.

Masharova Ya., Karpinska L., Beznis P. The role of expressive linguistic means in the patriotic lyrics by M. Voronyi and some features of his writing style

Summary. The object of study in the article is M. Voronyi's poems «Poplars», «The Old Town», «For Ukraine», «Spring of 1926», «When you love your native land». These works belong to the poet's social patriotic lyrics. The theme of the motherland is one of the main themes of the poet's work. For a better

understanding of a literary work linguistic analysis is necessary. The article deals with a number of stylistic expressive means that are inherent in the poetic works of M. Voronyi. Attention is paid to the functions of stylistic expressive means, the features of their use and to creating verbal artistic images. During the analysis, semantic chains of key words from the works were highlighted, the meaning of individual metaphors and the ideological meaning of the poems were revealed. The author's most frequent stylistic expressive means were highlighted, the role of individually authorial neologisms was determined. The article highlights how the poet's perception of his motherland changed during his creative path, depending on the political situation in the country, and how this changed his individual author's style. It is noted that in Ukrainian literature M. Voronyi is considered a initiator of the modern style, but he was not a modernist. The meaning of the term «modern» differs from the closely related term «modernism». Both of these concepts came to the field of literature from the field of fine arts, where there are clear differences between them. The article reveals the original meanings of both terms, giving as examples the names of artists and writers, representatives of these two directions in art. The article highlights certain facts from the biography of M. Vorony, because of which his work remained in the shadows for a long time, and his name was not mentioned on the pages of textbooks. The evolution from M. Voronyi's modern poetry to the poetry of socialist realism is shown. Nowadays the importance and relevance of the author's poetry is indicated. The poem «For Ukraine» became a popular military song. The motto from the work of M. Voronyi is embroidered in gold on the modern flags of the armed forces of Ukraine: «For Ukraine, for its Will.»

Key words: metaphor, epithet, comparison, antithesis, modern, appeal.